

Kritikai séta egy újlipótvárosi utcában

Tátra utca. Irta: Démann Pál

Építészeti kritikáról sokat beszélnek ma. Nehézségei általánosan ismertek és individuális művek bírálatánál nem éppen lebecsülendők. Azonban mindezek a személyi és érdeki kérdések okozta gátlások elenyésznek, amikor ime, nem egy házról kérnek kritikát az embertől, hanem egy utcáról. Egy olyan utcáról, amelynek határozott karaktere van, amelyet tehát egységként szemlélni és bírálni lehet. Sőt amely térbeli elhelyezkedésében egy egész városrészre, építési idejében egy egész építési periódusra, organizációjában a la-

kább kiszínesednek a házak, tarka zsvivájá hangosodnak. De ennek ugyebár épp oly kevés köze van a haladáshoz, mint a lakáshoz, ehhez az alapvető emberi szükséglet-höz? S mégis ez a legelőször, mesziről szembetűnő ismertetőjele ennek a külsőlipótvárosi „modernség”-nek. Kék-zöld-sárga-piros-lila-barna házak. Nem vidámság és derű ez itt. Nem az emberi alkotó akarát rendje és szépsége. Tarka vásári szemétdombszíneség. Veszedelemesen emlékeztet a választási plakátok rikító egyvelegeire. Szinben, nivóban egyaránt. A különbség: azokat választás után le-

dolgot ne tévesszük össze.

Korszerű az, ami egy kor belső szükségleteiből és törekvéseiből születik, ami legfejlettebb fokon elégíti ki a felismert igényeket, felhasználja az eszközök (technika!) nyújtotta új lehetőségeket és előre mutat a jövő felé.

Divatos az, ami „előkelőnek” és „mondénnek” tartott szeszélyek üres majmolásán, vagy helyes törekvések félreismert külsőségeivel való felelőtlen játékon alapul.

A Tátra utca és a többi Tátra utcák új házainak nagy többsége a divathóbortot, mint életformát revelálja, amennyire ezt a legszembevetőbb szükségletek által megkövetelt minimális józan ész megengedi. Akinek kedve van hozzá studiumokat folytatni a divat és utánzás kérdésében, itt ugyan bőséges anyagot talál. Az újabb házakon alig néhány hónap időkülönbséggel láthatja idősebb testvéreik egyes új blöffjeinek lázas utánzását. Szinte a divat bölcsőjénél állhat, megfigyelve, hogy terjed egy-egy külsőséges ötlet hónapok alatt utcasarokról utcasarokra, mindig a Lipót körút felől kifelé, a házszámok növekedésével mindinkább eltorzulva. (Anélkül, hogy ez értékét befolyásolná.)

Izgalmas pillanat céltalan kutató számára, de szomorú évek az ott lakó ezrek számára, akik a divat elmúltával környezetük sívárságára, modernnek hitt házaik fellallangozott ürességére minden biznnyal reáébrednek majd.

Ezekben regisztráltuk az első, felületes benyomást, ami persze csak külsőségekre vonatkozott. Pedig a lényeges bajok mélyebben vannak.

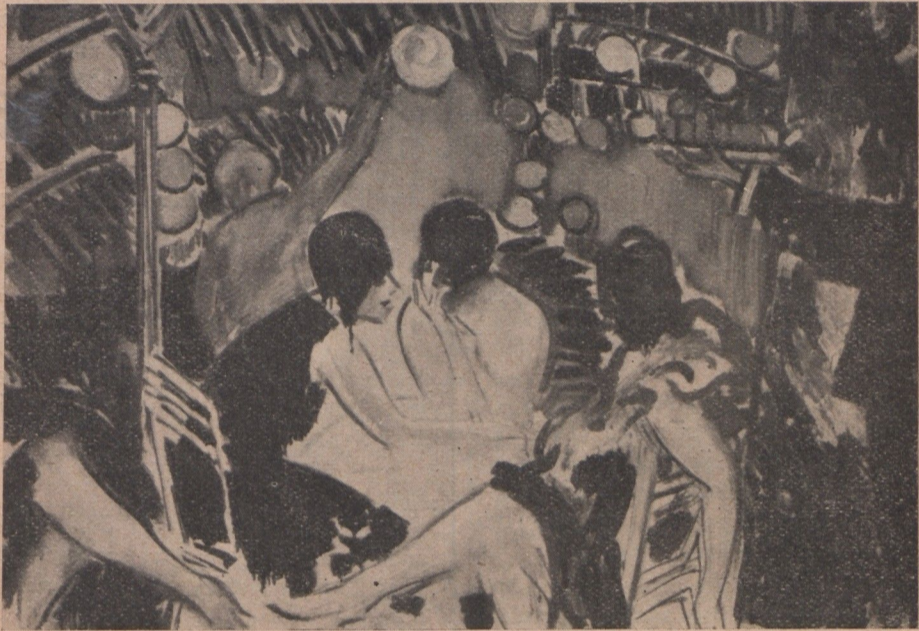
De már itt szükségesnek látszik annak leszögezése, hogy mindazért, amit eddig vagy ezután eimondunk, senkit, legalább egyéniileg senkit hibáztatni nem lehet. Sem az építetőket, sem az építészeket (bár őket még leginkább). Sem a lakókat, sem az ellenőrző közületet Mind egyformán hibás s mind-egyiknek megvannak a mentségei. Egy tragikus circulus vitiosus áldozatai ők mind (már amennyire a háztulajdonosok áldozatnak nevezhetők): az építetőt — s ezen nem változtathatunk — csak anyagi érdek vezeti, ő tehát kiszolgálja a lakók kívánságait. Az építész ismét kiszolgálja az építetőt, ha

ugyan nem azonos vele (mert azok ugyebár kevesen vannak, akiknek meggyőződésük van, s azok még kevesebben, akik ezért áldozatot is hajlandók hozni). S ezzel tovább szoktatja rá a közönséget rossz, álmodern lakásokra. A közönség ismét ilyet kíván, az építető ismét ilyet nyújt. És így tovább körbe-körbe. S ki tudja mi volt előbb, a tyúk-e, vagy a tojás? A negyedik tényező a hatóság pedig vállvonogatva asszisztál, részben nem ismeri eléggé a hibákat, részben nem elég akcióképes, az érdekek őserdejébe belenyulni nem tud, vagy nem mer.

Pedig mégis a közület felelős talán elsősorban a felvázolt állapotért. Hiszen ő szabja meg magát az utcát, a beépítés módját. Ha pozitív kritikát akarunk írni, azt itt, a legalapvetőbb kérdésnél kell kezdeni.

Lehet-e ott szó magasabb szempontok felvetéséről, ahol a lakások nagyrésze a magasra nyult házak alsó régióiban világosságot alig kap? Ahol az utca — és itt nem erről az egy utcáról van szó! — szűk katlanhoz hasonlít, s ahol az utca egyik oldalán minden szoba nyugatra néz, hogy a nyári hőségek idején a hálószobák fülledt levegője a szükséges testi regenerálódást megakadályozza, s a másik oldalon minden szoba keletre, hogy a munkából, iskolából délután hazatérő lakók lakásukban soha napot ne lássanak. Vagy ami még rosszabb szűk, aknaszerű udvarokra. Ami még előkelőbb, a sarokházak (és a keresztutcák) lakásainak nagyrésze északra néz, ahonnan napfény helyett jótékony szelek hordják a szobákba Újpest felől a gyárak kormát.

Beszélhetünk-e ott modernségről, ahol zárt udvarok sötétsége és szennye rejtőzik a kinyalt utca-kép mögött? Nyitott zöld kertek helyett. S a közületi beavatkozás hiánya folyán ezek a belső udvarok e környéken ma kisebbek, mint valaha. Pedig éppen itt a Tátra utcában van egy példa arra is, hogy ha az udvar elég nagy és parkírozva van, a beépítésnek ez a módja lényegesen megjavul, a lakások értéke növekszik, anélkül, hogy a rentabilitás csökkenne. Ehhez azonban egységes elgondolásra, nagyobb kezdeményezésre volna szükség, nem az itt uralkodó teljes szétforgácsoltságra. Ezért vette külföldön a tömeges lakástermelést oly sok helyen valamely közület a kezébe, vagy vont a legalább szoros irányítása és ellenőrzése alá. Nálunk a hasonló kezdeményezés majdnem teljesen hi-

Vaszary János: Garden parti

kástermelés egy sajátos módjára jellemző.

Sőt ennél is tovább mehetnénk és kimutathatnánk egy utca kialakulásának determináló adottságait egy városrész pszichéjében, a társadalmi és gazdasági alakulás egy fázisában. Ezt azonban nem tesszük.

Megmaradunk az egyszerű megállapítások terén. Kritikát írunk és nem analízist. Azt írjuk le, amit látunk és csak a legszükségesebb gondolatokat tesszük hozzá.

Ehhez képest tehát megelégszünk annak megállapításával, hogy ilyen utca-kritikát írni lehet, mert: az egyes ház bírálatával szemben ez a lakóháznívó általános érdekű kérdéseire ad feleletet, tehát termékenyebb annál, az individualitásban gyökerező nehézségek pedig itt nincsenek meg, tehát könnyebb és szabadabb annál. Viszont: egy egész várossal vagy városrészszel szemben még eléggé egységes téma ahhoz, hogy egységében ragadassuk meg.

Sétánkat a Lipót körút felől kezdjük. Ez alkalmat adna arra, hogy felöltve a közhasználatú kritikai nagyképet, historikusan állítsuk a felvetett tárgyat a gyantlan olvasó elé. A Tátra utca ugyanis a Lipót körút felől fokozatosan épül kifelé, jól illusztrálva hasonló adottságok bérháztipusának fejlődését a mai napig. Ahogy végig megyünk rajta, szinte éveken keresztül járunk néhány perc alatt. Az évek mulását megérezzük, de — s ezt előre ki kell mondanunk, sajnos — nem látunk haladást ezeken az éveken keresztül.

Ellenben látjuk pl. azt, hogy kifelé haladva Újpest felé mindin-

vakarják.

De álljunk itt meg, csukjuk be a szemünket. Gondolkozzunk egy kissé azon, ami legelőször szemünkbe tűnt, mielőtt tovább nézelődnénk. Mi az oka annak, hogy ez az összevissza tarkaság tolakszük mindenképpen első benyomásként szemünkbe? Az ok alapjában egyszerű. E házak legtöbbször nem mond ezenkívül semmit. Nincs mondanivalójuk. Üresek és sívárak. Ő, nem kívánjuk tőlük, hogy mindegyiknek mélyenszántó gondolatai legyenek. Nem, kedves lipótvárosi bérházak, nem. (És nem lipótvárosiak épp így). De lehet kultúraltan hallgatni is, szerényen kötelességtudással és jólnevelten. Összességben ez is mond valamit. De ehelyett itt mindegyik emeletenként 2x2 szoba hallos palota hivalkodóan düllesztett mellel szaval, fellengős és félművelt vakolatpáthosszal. Csak éppen a régi neoreneszansz cirádák helyett beszélnek minduntalan vakolatcsíkokban, ablakkeretekben, sokszögletű erkélykompozíciókban, (éppúgy, mint lakóik bent „hemmung”-ban és „áramvonal”-ban), de ugyanazt mondják, mint azelőtt (eltekintve 2—3 viszonylagos kivételtől). Tudniillik semmit. Annál hangosabban beszélnek.

Lakóik viszont büszkén vallják szegények, hogy „modern” házban laknak. Bizonyára van bennünk bridgeszalón, mozgásművészeti iskola és pszichoanalitikai rendelő is. Viszont a mai élet valóságos igényeinek és az építés mai állásának ezek a házak általában meg nem felelnek. Korszerűnek tehát nem nevezhetők.

Annál inkább divatosak. E két

Vaszary János: Autóbuszban

Vaszary János: Olasz hölgy

ányzik, holott éppen a nívó emelése terén ez fontos hivatást töltené be. Éppen mert nálunk a kellő szociális érzék híján a magángazdasági érdekek nehezen képesek szélesebbkörű összefogásra. Így a lakóházépítés energiái továbbra is csak ilyen anarchikus formában tudnak érvényrejutni. S ahogy a gazdasági helyzet romlik, a tőkék csökkenésével ez a széttagoltság, s vele az építési anarchia még fokozódik.

Ez a Tátra utca egyik leckéje.

Ezzel szorosán összefügg sétánk egy másik tanulsága, amely az utcát alkotó egyes sejtekre, a lakásokra vonatkozik. Értelmetlen dolog volna egész sétánk folyamán megmaradni a dolgok felületén. Nézzünk csak be egy tipikus Tátra utcai házba. Mi van benne? Milyenek a lakások?

Már a kiadó lakásokat hirdető táblákról is megtudunk valamit róluk. Többnyire 1—2, néha 3 szoba-hallosak. Hallosak. Hogy miért hallosak, az a beépítés módjával függ össze. Ha a jelenleg érvényben lévő alig 100 éves építési szabályzat (mivel 100 évvel ezelőtt a pesti házak 1—2 emeletesek voltak) megengedi a telkek óriási hányadban való beépítését, a bérházipítók nem haboznak e lehetőséget maximálisan kihasználni. A telket annyira uzsorázzák ki, amennyire csak lehet. Szegény Tátra utcai saroktelkek sokat tudnának erről mesélni. A telkek legmesszebbmenő kihasználását pedig a hallos rendszer engedi meg.

Ennek a lényege, hogy utcára, udvarra néző helyiségek közé még egy helyiségsort iktatnak be, „hall” és „mellék helyiségeket”, amelyek azután nem néznek sehová. Sötétek. Szellőzetlenek. De előkelőek.

Így lehetővé válik a telkek mélyebb beépítése, ezzel nagyobb haszon, s kinek van gondja arra, hogy a lakások rosszak, barátságatlanok, egészségtelenek. Fontos csak az, hogy a közönségbe beleszuggeralják ezen lakásforma „modern” és „előkelő” voltát. Egy szóval: divatossá tegyék. Ez itt a Tátra utca környékén tökéletesen sikerült.

Ebben éppúgy, mint a lakók megejtésére vonatkozó különféle

trükkökben a spekuláció vezet természetesen. Ő diktálja a divatot, mert ez lehetővé teszi, hogy a lakásokat gyorsan kiadja és a házat így jól értékesítse. Amikor azután a divatot új divat váltja fel, amikor a lakók rájönnek lakásuk óriási hibáira és lassan elszállingóznak, az üresen maradt lakások gondja már nem az ő vállait nyomja, hanem a jóhiszeműen vásárló háztulajdonosét.

Vagy mit törődik a bérházspekuláns, s az őt kiszolgáló bérházépítész azzal, hogy ugyanazon a területen, amelyen ő 2 szoba-hallos lakást épít, lehetne egészséges kislakást is építeni, külön kis hálószobákkal, a gyermekek részére is, nemenként elkülönítve, egy kis dolgozófülkével, ahol a szellemi munkához szükséges nyugalom mindig megtalálható. Egészséges terraszokkal, a madárkalitka-balkonok helyett, amelyeket senki sem használ. Erre persze azt felelhetik nekem, hogy hiszen gyermek alig van ezen a vidéken, vagy többnyire csak egyke. Ez így is van. De szabad-e kimondottan gyermekellenes, antiszociális lakástípusokkal ezt még elősegíteni? Nem erkölcstelen dolog-e ez? És a valóban gyermektelen házaspárok és a magánosok lakásellátását nem tudnánk-e tökéletesebben és racionálisabban megszervezni, appartementshouseokban, a közös szükségletek központi kielégítésével? És mit csinálnak azok a szerencsére még ezen a vidéken is előforduló középosztálybeli családok, ahol több gyermek van? Ezeknek való lakások itt egyáltalában nincsenek, 3—4—5 nagy szobás lakások vannak, de ezekre alig telik ilyen családoknak. Ezek is összezsúfolódnak az ominózus 2 szoba-hallban.

A lakásfunkciók észszerű kielégítése a rendelkezésre álló terület maximális kihasználását célzó elköltött elrendezésekben elsikkad.

Modern szerkezetekre és anyagokra nem jut pénz, annál inkább a homlokzat, a vesztibül „megejtő” reprezentációjára.

S ami szintén már kívülről azonnal szembetűnik: az ablak kevés és kicsi. Nem igen több, mint a Tátra utca elejének háborúelőtti

A művészet parazitái

Az elmúlt depressziós, gazdasági válságos évben közel 30.000 képet adtak el Magyarországon. Harmincezer kép átlagban egyszáz pengővel három millió pengőt jelent. Nem nagy összeg, de ha figyelembe vesszük a különböző díjakat és egyéb, sajnos csak szórványosan jelentkező támogatásokat és számba vesszük azt is, hogy körülbelül 2000 produktív magyar festőművész kapta ezt a három millió pengőt, fel kell emelnünk tiltakozó szavunkat a képzőművészek által oly gyakran emlegetett művésznyomorral szemben. Átlagos ezerötszáz pengős jövedelem mellett nem kell a művésznek éhenhalni, nyomorultan elpusztulni, művészi aktivitásának idején.

Tetemre hívunk Derkovits Gyula!

És ideállítunk mindannyiunktól képzőművészeink, — a sajtó nyilvánossága elé, hogy valljátok; milyen bűnös könnyelműség révén, milyen nemtelen célokra fordítottátok ezt a három milliót, erőtlenségeteknek ezt a szent áldozatát a művészet oltárára?

Elfogadhatjuk védekezéseket, hogy ilyen három millió nincsen. Ti erről soha nem hallottatok, ilyet soha nem láttatok? Hát az is elképzelhető, hogy becsstelen lélekkufárok, a nyomorgó és éhenhaló képzőművészek pénzét elsikkasztó paraziták feneketlen zsebének sülyesztőiben keresitek ezt a pénzt, a — Ti pénzeteket?

Hol vannak ezek a paraziták, mely királyok útján keressük őket? Hol találjuk meg azokat, kik magas homlokukon széles, fekete kalapban még külsőleg is a művészet papjainak tallárjában kufázkodnak védtelen lelketekkel?

Mert vannak ilyen paraziták! És amikor ostorozó korbacsnikat megsuhogtatjuk az ilyen lelketlen üzerek fölött, szükséges az is, hogy ugyanakkor a hódolat és elismerés zászlaját hajtsuk meg a művészet nemes barátai és mecénásai

előtt, akik sok kiváló értékünket mentették meg az üzerek lélekgyilkoló karmaiból.

Mint a sólymok, úgy csapnak le ezek az urak áldozataikra.

Egyik művésznünk, kinek nevét most nem írjuk ki, elmondotta, hogy ez az úr ez az „apostol” egyszerre tíz képet akart nála megrendelni. Tíz képet, darabonként három pengőért. Egyenként ötvenszer hatvan cm nagyságban. Ez nem sajtóhiba kérem, nem az író és nem a szedő hibája. Nem egyenként harminc, hanem három pengőért, jóminőségű olajfestékkel megfestve és csak az a kikötése, hogy mindegyik más és más témájú legyen. És ha jó a tíz kép, hát a harminc pengőt egyszerre kifizeti.

Mi is olyan értelmetlenül néztünk a művészre, mint Önök, mikor ezeket a sorokat olvassák. Különösen ha hallották volna, hogy milyen természetes hangon mondta ezt nekünk a művész...

— Természetesen a rendelést nem fogadtam el — mondotta közömbösen — inkább éhenhalok.

Igy. Egyszerűen. Nem fogadta el a „rendelést.” Most talán éhenhal. Egyszerűen. Nem ugrott az apostol torkának, nem fojtotta meg, nem ordított, toporzékolt, dühöngött, nem kiáltott rendőr után. De a rendelést azért nem fogadta el. Talán bocsánatot is kért, mindenesetre jó nagyot köszönt. Véletlenül, tanán így: — „alázatos szolgálja, a viszontlátásra.”

Csak néztünk rá, bámultuk. Megzavarodott.

—Amikor elmontam ezt X. Y. kollégának, azonnal elment az „apostolhoz”. Elvállalta a munkát. Kellott neki a pénz...

— Kenyérre — vágunk a szavába. Kényszeredetten felnevetett.

— Dehogyan kérem, vászonra... mondta. B. ó.

Vaszary János: Virágszendélet

házainál, pedig a kellő világítás és a külsővel való fokozottabb összenyitottság még a nagyközönség szemében is a mai építészet egyik szembeszökő erénye. Itt ebből sem látunk semmit.

De ha elhagyjuk ezeket az álmodern bérházkulisszákat és észak felé továbbmegyünk, az üres telkek még nyújthatnak némi reményt. A Tátra utca bizonyára tovább nyújtózik Újpest felé. Most még szabad az útja. Eddigi irányához hű marad-e, ismétli-e tovább, mind zülöttebben, nívótlan lakóházait?

Vagy asztalra üt egyszer az il-

letékes hatóság és végetvet ennek az üzérkedésnek, az emberi környezet eszközeivel. Vagy belátják-e egyszer a bérházépítészek e súlyos hibákat és sarkukra állnak a bérházépítőkkel szemben a lakó, az ember érdekében? Vagy sikerül a közönséget rávezetni, hogy a valódi értékeket, a lakás helyes és korszerű formáit, a modern építészet nyújtotta pozitívumokat felismerje és értékelje, keresse, kívánja, követelje?

Sikerül ez jó példákkal, propagandával? Vagy kritikával?

Egy bizonyos; ha van értelme a kritikáinak, csak ebben van.